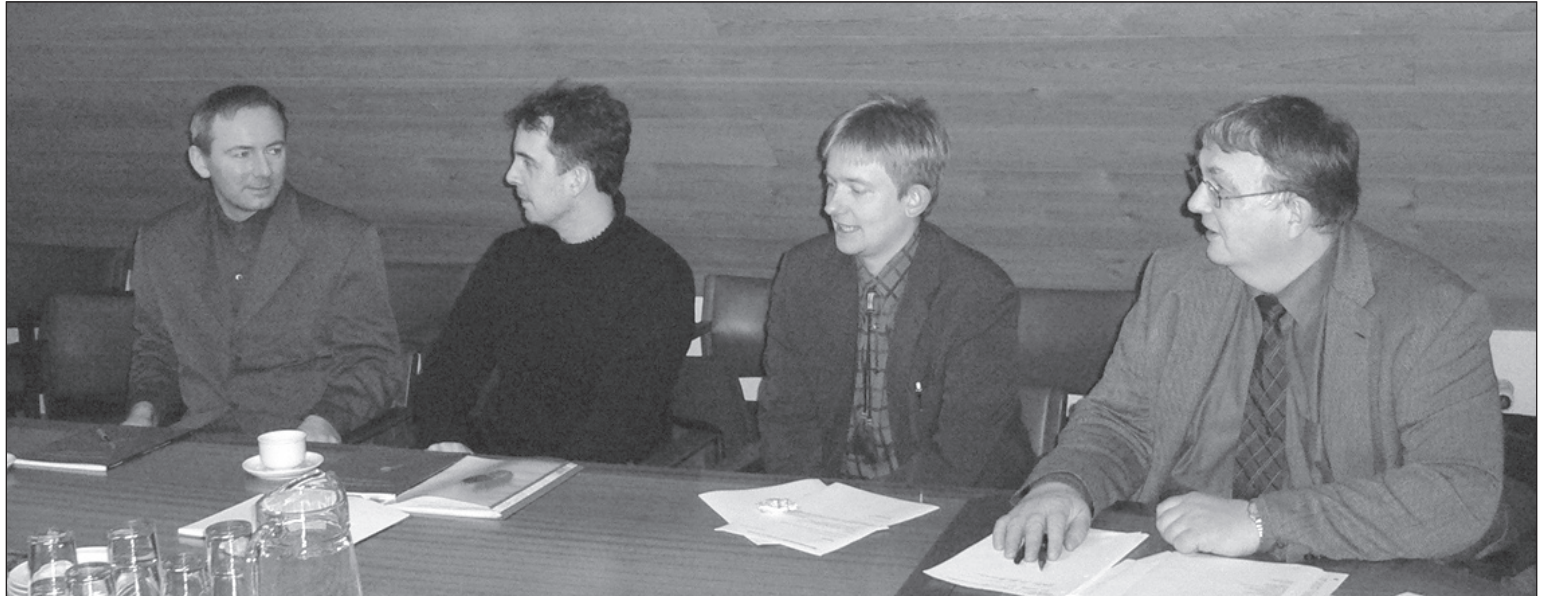

Stjórnarskipanir og tann søguligi møguleikin

Í hesi grein verður greitt frá fólkaræðsligu gongdini seinastu árin. Hugtøkini konstitutionalisma og stjórnarskipan verða lýst. Eisini verður víst á tann søguliga møguleikan fyri at semjast um eina nýggja føroyska stjórnarskipan

Stjórnarskipanarnevndin hevur ein søguligan møguleika at smíða eina grundleggjandi lóg fyri Føroyar

RÚNI
RASMUSSEN

Fólkaræðisvøxtur

Støðan hjá nógvum londum er grundleggjandi broytt seinastu 50 árin. Fleiri lond vunu sjálfstýri og gjørdust fullveldisríki. Fólkaræðishugsjónin hevur í stóran mun broytt tilveruna bæði hjá samfeløgum og einstaklingum. Hugtøkini fólkaræði og frælsi hava verið natúrligur partur av almenna og politiska orðaskiftinum kring heimin. Serliga aftan á, at kommunisman fall í Sovjetsamveldinum og Eysturevropu í tíðarskeiðinum 1989-1991, hava hesi bæði hugtøkini verið nógv nýtt. Einaveldi fullu, og royndir at smíða frælsar, fólkaræðisligar skipanir vóru framdar í fyrrverandi kommunistisku londunum.

At smíða og evna til eina politiska skipan, sum skal staðfesta og seta á stovn fólkaræði, er ein hin størsta avbjóðingin, ið eitt fólk mótir. Hetta er serliga galdandi fyri tey lond, sum ikki hava havt nakra fólkaræðisliga siðvenju ella mentan. Hagtøl vísa tó, at til ber at smíða eina nýggja politiska skipan, sum tekur av gamlar, og ofta kúgandi, skipanir og skapa nýggja skipan, sum hevur sum endamál at tryggja frælsi hjá borgarum landsins. Hesar skipanir, sum hava frælsi sum endamál, eru aloftast grundaðar á verju av grundleggjandi rættindum, fólkaræði, valdsbýti (valdsavmarking) og löggræði. Slíkar stjórnarskipanir (grundlógir) hava veruliga vunnið frama kring heimin seinastu 50 árin.

Sambært kenda granskingarstovninum Freedom House

(www.freedomhouse.org) er politiska frælsið økt munandi seinastu 30 árin. Stovnurin býtir upp heimin í triggjar partar: frælsi heimurin, lutvíst frælsi heimum og ófrælsi heimurin. Í 1974 vóru 42 lond mett at vera fræls, 48 lond vóru mett at vera lutvíst fræls og 63 lond vóru mett at vera ófræls. Tølini fyri 2004 vísa, at munandi fleiri lond eru vorðin fræls. Í 2004 vóru 89 lond mett at vera fræls. Í 2004 var heimins fólkatál 6,4 mia. Av hesum búðu 2,8 mia. fólk (44 %) í frælsa heiminum, 1,9 mia. fólk (18,59 %) búðu í lutvíst frælsa heiminum og 2,4 mia. fólk (37,33 %) búðu í ófrælsa heiminum. Í 2004 búðu 2,8 mia. fólk (44 %) í frælsa heiminum í mun til 1,4 mia. fólk (24,83 %) í 1992. Hesi tøl eru áhugaverd og viðkomandi fyri ein og hvønn, sum hevur áhuga fyri politisku støðuni í heiminum og fyri alheims fólkaræðsligu gongdini.

Øll hesi lond, sum hava sett á stovn fólkaræði og eru vorðin bólkað sum fræls, hava verið ígjøgnum eina tilgongd, sum hevur kravt dirvi, vilja og semjusøkjandi mannagongdir. Fólkaræði verður ikki sett á stovn eftir einum degi. Tilgongdin tekur tíð. Eingi lond eru eins, og eingin endalig og fullkomin frælsisuppskrift er tøk, men tó eru nøkur felagseyðkeni fyri fræls og fólkaræðislig lond.

Í fólkaræðisligari skipan fær fólk ið rødd og ávirkan á avgerðir, og til tess at tryggja frælsið hjá borgarunum ímóti ágangi frá myndugleikunum, verður roynt at avmarka valdið hjá myndugleikunum og skapa eina valdsjavnvág millum ymisku völdini. Löggræði er eisini partur av fólkaræðisligari skipan. Löggræði tryggjar, at borgarar og almennir myndugleikar skulu geva seg undir lógirnar í landinum; eingin er hevjaður

oman fyri lógirnar. Hugtakið konstitutionalisma er nær knýtt at bæði fólkaræðis- og löggræðishugtakinum.

Konstitutionalisma

Tað er eingin røtt ella skeiv allýsing av konstitutionalismu, men talan kann vera um góðar og minni góðar allýsingar. Konstitutionalisma er eitt hugtak, ið ofta verður sett í samband við politisku ástøðini hjá enska heimspekinginum John Locke og teir amerikonsku stjórnarskipanarsmiðirnar (founding fathers) um lógarásetta avmarking av valdinum hjá almennu myndugleikunum. Teir amerikonsku stjórnarskipanarsmiðirnar hugleiddu dúgliga um, hvussu ein góð og frælsis-tryggjandi stjórnarskipan skuldi skipast. Í greinasavninum The Federalist Papers verður roynt at lýsa avbjóðingar og loysnir í samband við tilevningina av amerikonsku stjórnarskipanini, sum varð skrivað í 1787.

Konstitutionalisma snýr seg í stóran mun um avmarking av valdinum hjá politiska myndugleikanum fyri at tryggja frælsið hjá borgarunum. Aloftast verða grundleggjandi rættindi og valdsavmarkingar, ofta valdsbýti, staðfest í týðningarmiklasta politiska skjalinum, nevniliga landsins stjórnarskipan (grundlóg).

Sigast kann, at hornasteinar í modernaðari konstitutiomalismu er býti og avmarking av stjórnarvaldi, verja av borgararættindum og hugsanin um umboðandi ella fólkaræðisligt stýri.

Stjórnarskipan

Stjórnarskipanir eru ymiskar frá einum landi til eitt annað. Tó eru nøkur alfevnd eyðkeni. Stjórnarskipanir reglura

skipanina av stjórnini, áseta ofta slag av politiskari skipan (forsetaskipan, tingræðisskipan ella blandingsskipan), skipa starv og avmarkingar hjá tí lóggevandi, tí úttinnandi og tí dømandi valdinum og viðurskiptini teirra millum, og hvussu valdið er býtt ímillum meginstjórn og statir/landspartar. Eisini er vanligt, at grundleggjandi rættindaverja (Bill of Rights) verður staðfest í eini stjórnarskipan.

Ein stjórnarskipan er eitt slag av spælireglum, sum skipa politisku institutiónirnar og royna at staðfesta greiðar og skilagóðar mannagongdir fyri at tryggja effektivitet og politiskan stabilitet. Tað øvuta av slíkum skipaðum stjórnarligum viðurskiptum er tilvildarligt og sjálvráðið stjórnarvald.

Ein føroysk stjórnarskipan

Ofta verða nýggjar stjórnarskipanir smíðaðar í sambandi við kreppu ella kollvelting. Tá eru flestu borgarar ikki nóg “edrúiligir” politiskt til at staðfesta og allýsa virði fyri framtíðar samfelagið. Løgfrøðingarnir Bárður Larsen og Kári á Rógvi hava skrivað áhugaverda grein í Fyrra flaggdagsáliti, sum teir nevna Skipanin. Um fyrirtreytirnar hjá føroyingum at smíða eina stjórnarskipan, siga teir t.d.: Møguleiki er tó fyri, at føroyingar í síni tilgongd eru hepnari enn flest onnur fólk. Long tíð er nú liðin síðan seinastu kreppu, og fólk ið kann sigast aftur at vera nóg “edrúligt” til at leggja treytir fyri komandi samfelagið.

Arbeitt verður við at smíða nýggja føroyska stjórnarskipan. Grundlagið fyri hesum arbeiði er frágreiðing frá gomlu Grundlógarnevndini og Fyrra flaggdagsáliti frá 2004.

Stjórnarskipanarnevndin (HYPERLINK ”http://www.ssn.fo” www.ssn.fo) er sett saman av politikarum og serfrøðingum. Nevndin skal lata landsstýrinum álit og uppskot til stjórnarskipan í seinasta lagi 31. desember í ár.

Nevndin hevur ein søguligan møguleika at smíða eina grundleggjandi lóg fyri Føroyar. Stríð um ríkisrættarlaga spurningin hevur í stóran mun eyðkent politiska kjakið í Føroyum. Arbeiðið í Stjórnarskipanarnevndini er eitt gylt høvi hjá øllum politiskum flokkum at prógva, at føroyingar kunnu semjast um at staðfesta elligomlu virði okkara, stöðu okkara við onnur lond og tey rættindi, sum fólk ið longu hevur og menna tey víðari. Tað er týðningarmikið, at vit sum fólk staðfesta og lýsa á okkara egna máli, hvørji vit eru og hvørja grund vit byggja okkara samfelag á.

Ein nýggj stjórnarskipan verður samtykt av fólkinum. Tað er fólk ið, sum, við hesi skipan, staðfestir sín samleika, virði og rættindi. Upprunin til hesa nýggju grundleggjandi lóg er sostatt føroyska fólk ið. Fólksins vilji er tann evsti myndugleikin, og tí skulu aðrar lógir smíðast við stöði í andanum í nýggju skipan okkara.

Í uppskoti til formæli stendur: ”Vít, fólk ið í Føroyum, samtykkja hesa stjórnarskipan okkara. Hon er grundarlag undir stýri okkara og tann fyriskipan, ið skal tryggja frælsi, trygd og trivnað okkara.”

Vónandi fer viljin at fáa í lag tjóðskaparliga semju at vinna á teimum ósemjum og trætum, sum forða fyri, at føroyingar smíða sína egna grundleggjandi skipan við stöði í felags samleika.